

Йўл фондлари молиявий ресурсларидан самарали фойдаланишнинг хорижий тажрибалари

Аннотация: Мақолада йўл фондлари молиявий ресурсларидан самарали фойдаланишнинг хорижий тажрибалари кўриб чиқилган. Бу борада амалдаги мавжуд камчиликларни бартараф этиш борасида аниқ таклифлар билдирилган ва уларнинг амалий аҳамияти таҳлил этилган.

Таянч сўзлар: фонд, мақсадли фондлар, молиявий ресурслар, хориж тажрибаси, инвестиция, стратегия, инвестицион операциялар.

Abstract: The article examines foreign experiences of effective use of financial resources of road funds. In this regard, concrete proposals were made to eliminate existing shortcomings and their practical significance was analyzed.

Key words: fund, target funds, financial resources, foreign experience, investment, strategy, investment operations.

Кириш

“2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва технологияларни қўллаб-қувватлаш йили”да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида”ги Фармонида (2018) Фонд бозорини ривожлантириш, соҳада давлат бошқарувини тубдан ислоҳ қилиш ва давлат органларининг бир-бирини такрорловчи, ортиқча назорат функцияларини бекор қилиш ҳамда молия бозори учун ягона давлат органини ташкил этиш назарда тутилган.¹

Дадил ислохотлар, креатив ёндашувлар, кутилмаган қарорлар ва шиддатли одимлар туфайли Ўзбекистоннинг ташқи сиёсати жаҳон ҳамжамиятининг эътирофига сазовор бўлди. Хорижий давлатлар билан ўзаро манфаатли алоқаларимиз кескин кенгайиб, юртимизнинг дунё миқёсидаги ижобий имижига шаклланди.

Ўзбекистон халқаро молиявий ташкилотлар билан муносабатларни бошлаганидан буён молиявий ва кредит алоқаларини тўғридан-тўғри йўлга қўйишни кенгайтиришга, асосан молиявий барқарорликни таъминлаш, инфратузилмани ривожлантириш, кичик ва хусусий бизнес субъектларини, турли инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришга алоҳида эътибор қаратиши натижасида молиявий ташкилотлар ресурсларидан самарали фойдаланишга эришилди.²

Маълумки, хорижий мамлакатлар молия тизимида йўл фондлари алоҳида

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармони. ПФ-4947-сон.

² Халқаро иқтисодий ташкилотлар. Ўқув қўлланма. Муаллифлар жамоаси (Назарова Г. ва бошқалар). – Тошкент: ТДИУ, 2011. – Б. 230.

ўрин тутати.

Адабиётлар шархи

Қоралиев ва Яхшибоевлар (2006) ҳаммуаллифлигида ёзилган “Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни молиявий таъминлаш механизми” мавзусидаги монографияда кичик бизнес субъектлари фаолиятини лизинг асосида ва бюджетдан ташқари фондларнинг маблағлари ҳисобидан молиялаштиришни амалиётини такомиллаштириш масалаларига эътибор қаратишган.

Жаҳон иқтисодиёти амалиётида хорижий инвестицияларни жалб қилишда йўл фондларининг аҳамияти, бу борадаги молиявий ресурслари шунингдек, уларни тартибга солиш усуллари янада такомиллаштириш масалалари бўйича ўзбек иқтисодчи олимлар М.А.Қурбонов, Э.Р.Махмудов, Г.А.Мелибаева, А.А.Исажановларнинг илмий тадқиқотларида муайян даражада ёритилган.³ Шунингдек халқаро ташкилотлар ҳисоботи ва статистик тўпламлари, хорижий эксперт ва мутахассислар мақолаларидан кенг фойдаланилди.

Аҳмад ва Камарудин (2003) томонидан эса Куала Лумпур фонд биржасидаги 100 та компанияни 1996 -2000 йилги маълумотлари асосида АХК ўрганилган.

Афифа (2009) Қоҳира фонд биржасидаги 85 та компанияни тадқиқ қилган. Унда аудиторлик кечикишига кузатув кенгаши, ижрочи директорнинг вазифалари, аудиторлик қўмитасининг мавжудлиги, компания кўлами, саноат ва фойдалилик каби омиллар муҳим таъсир этишини тадқиқ қилди. Худди шундай эмпирик тадқиқот Буюк Британия, АҚШ, Испания, Африка мамлакатлари, Покистон, Малайзия, Бангладеш, Хитой, Австралия каби бир қанча мамлакатлар ўрганилган ва тадқиқот натижаларидан инвесторлар кенг фойдаланиб, АХК анча миқдорда камайган (Afify, 2009).

Васильев ва Катърин (2009) фикрига кўра, “Лизинг” – Банк хизматларининг бир тури бўлиб, вақтинча фойдаланилмаётган ресурсларни инвестиция қилиш орқали юридик ёки жисмоний шахсга кучар ва кучмас мулк сифатида муайян бир даврга тадбиркорлик мақсадида, шартнома асосида фойдаланишга бериш тушунилади. Таҳлилий нуқтаи - назардан ёндашадиган бўлсак, лизинг ривожланаётган ҳар қандай давлат иқтисодиётида турлича кўринишда, турли хил шартларда ўз аксини топиб, ишлаб чиқаришда унумли қўлланилса, бозор иқтисодиётининг қолаверса тижорат банкларининг яна бир самарали инструментига айланиб боради. Бунинг учун албатта, молиявий ресурслар манбаи мавжуд бўлиши зарур.

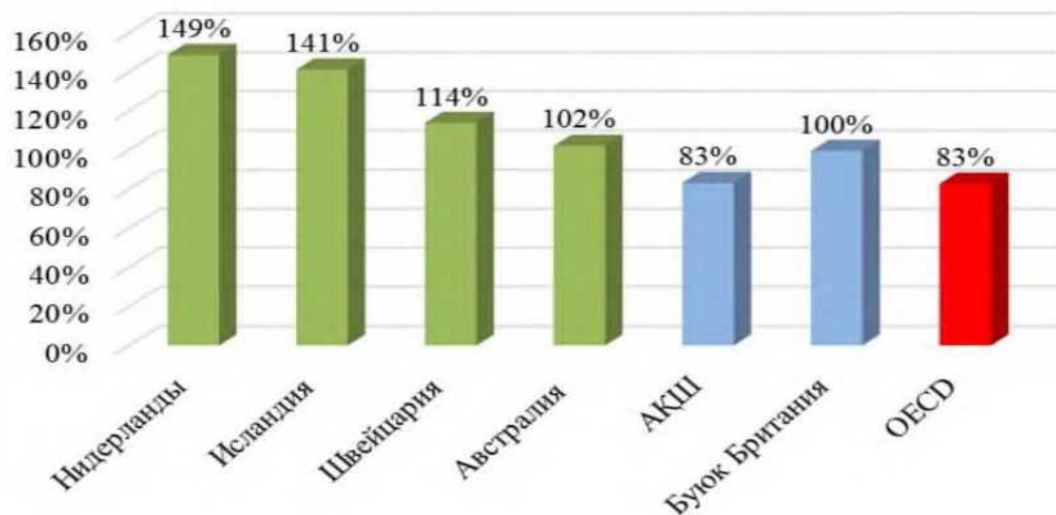
Асосий қисм

Хорижий мамлакатлар тажрибасига асосан камбағаллик ва аҳоли ўртасида кучли иқтисодий тенгсизликнинг олдини олиш мақсадида даромадни таксимлаш ва қайта таксимлаш бўйича давлат чора-тадбирлари тизими ижтимоий сиёсат деб юритилади. Кенг маънода “ижтимоий сиёсат” деганда шахснинг ҳаёт

³ www.biznes-daily.uz/ru/gazeta-birja

фаолиятини шундай шароитларини яратиш ва тутиб туриш буйича қурилган барча чора-тадбирлар тушунилади. У уз навбатида шахснинг ривожланишига ёрдам беради ва унинг ижодий имкониятларини тулик намоён қилишини рағбатлантиради. Кўплаб хорижий мамлакатлар минтақавий сиёсатининг муҳим хусусияти шундан иборатки, уларда йирик маъмурий-худудий бирликлар бўлиб губерниялар, штатлар, провинциялар эмас, балки шаҳарлар ва муниципалитетлар худудий мувофиқлаштириш маконлари ҳисобланади.

Буларга, жумладан, Францияда кам ривожланган Жануби-Ғарб минтақасининг 9 та агломерацияси ва 17 та шаҳар, Испанияда 10 та “ривожланиш марказлари” ва 2 та “саноатни рағбатлантириш марказлари”, Японияда 10 та “саноатни ривожлантиришнинг алоҳида туманлари” ва 6 та “янги саноат шаҳарлари”, Италияда 12 та “саноатни ривожлантириш ареаллари” ва 26 та “индустриализация ядролари”, Германияда 300 та “муҳим аҳоли пунктлари” ва бошқаларни мисол қилиб келтириш мумкин.⁴ (1-расм)

1-расм. 2019 йилда Ривожланган давлатларда Давлат мақсадли фондларининг молиявий ресурсларидан самарали фойдаланилиши

Японияда жуда кўп кредит фондлари мавжуд. Жумладан, молиявий корпорациялар фондлари (уй-жой қурилишини молиялаштириш корпорациялари, кичик ва урта корхоналарни молиялаштириш корпорациялари) ва махсус банклар жамғармалари (Япония экспорт ва импорт банки, Япония ривожлантириш банки, кишлок хужалиги учун марказий кооператив банки) мавжуд. Молиявий корпорациялар жамғармалари бюджет маблағлари, шунингдек, бериладиган кредитлар фоизлари ҳисобига ташкил этилади. Бу жамғармалар инкирозга учраган корхоналарни молиялаштириш ёки бошқа кредит манбасига эга бўлмаган компанияларга молиявий ёрдам бериш мақсадида уларга чегирма фоизларда қарз беради.

Кредит жамғармалари давлат жамғарма кассалари ва бошқа кредит ташкилотлари ихтиёридаги маблағлар бўлиб, қайтариб бериш ва фоиз тулаш

⁴ Ишмухамедов А.Э., Раҳимова М.Р., Ишмухамедова Л.А. Минтақавий иқтисодиёт. Дарслик. – Т.: ТДИУ. 2007. –165–166-б.

шарти билан берилади. Бу жамгармалардан давлат буюртмалари бажарилади ва мамлакат бевосита ривожланиб боради. Шунинг хисобга олган ҳолда, ҳар қандай иқтисодий ҳаётда ҳам мақсадли жамгармаларнинг мавжудлиги шу давлатнинг барқарор таракқиёти мезонидир.

Ҳозирги глобаллашув ва халқаро молиявий ресурсларнинг маълум бир соҳаларда тўпланиш жараёнлари кучайиб бораётган шароитда халқаро бозорда миллий иқтисодийнинг рақобатбардошлиги муаммоси биринчи ўринга чиқмоқда.

Маркетинг стратегиясини ишлаб чиқишнинг асосий вазифаси молиявий ресурсларни излашдан иборат. Молиявий ресурслар истеъмолчилар, яъни талабалар, тингловчилар ҳисобланади. Улар нафақат молиявий ресурс, балки яқиний истеъмолчи ҳамдир.

Японияда эса солиқ тушумларини қайта тақсимлашни амалга оширувчи махсус ҳисобракам мавжуд. Солиқ тушумларининг маълум қисми унинг ҳисобракамида жамланиб, эҳтиёжларига қура маҳаллий бюджетларга утқазиб берилади. Унинг қайта тақсимланиши аҳоли сонидаги фарқлар ва ҳудудлар иқтисодий ривожланиш даражасига қараб, амалга оширилади.

«Японияда давлатнинг махсус фондлари молия ресурсларини ташкил этишнинг шакли булиб, улар марказий ёки маҳаллий ҳукумат тасарруфида ва мақсадга қаратилган ҳолда мавжуд бўлади. Улар молия тизимининг муҳим бўлаги ҳисобланади. Бу фондларни ташкил этиш ва сарфлаш тартиби молия ҳукуқи орқали аниқ ва қатъий белгиланади. Бюджетдан ташқари фондлар давлат мулки ҳисобланади ва қўйилганларидан бошқа мақсадларга сарф қилиниши мумкин эмас. Бюджетдан ташқари фондлар марказлашган ягона пул фонди - бюджетдан анча аввал махсус фондлар ва узига хос ҳисобракамлар қўйилишида мавжуд бўлган. Давлат узининг фаолият доирасини кенгайтирилиши билан тобора янги харажатларга эҳтиёж сеза бошлади. Уларни қоплаш учун маблағлар махсус фондларда тўпланди ва махсус мақсадларга қаратилди».⁵ Бу фондлар ҳажмининг кенгайишига бир қатор сабаблар мавжуд: биринчидан, давлат органларида тадбиркорликнинг ҳужалиқ ҳаётига аралашини ва уларни молиявий қўллаб-қувватлаш учун қўшимча маблағлар пайдо бўлмоқда, иккинчидан, бу фондлар бюджетдан мураккаб ҳолда давлат томонидан алоҳида эътибор қаратиши лозим бўлган муҳим муаммоларни ҳал қилиш учун мулжалланган, учинчидан, бюджетдан ташқари фондлар маълум шароитларда, яъни актив қолдиққа эга бўлганда бюджет тақчиллигини қоплаш учун ишлатилиши мумкин.

АҚШ да 2 та йирик фонд мавжуд. Улар «Миллий илмий фонд» ва «Бюро стандартларининг илмий фонди» дейилади.

Биринчи фонднинг маблағлари Федерал бюджетдан ажратилган маблағлар, саноат корхоналарининг фойдасидан ажратмалар ҳисобига ва университет ва коллежларнинг ажратмалари ҳисобга шаклланади. Фонддан фундаменал тадқиқот дастурларини амалга ошириш, илмий изланишлар учун

⁵ Ваҳобов А. Бозор муносабатлари тизимидаги ижтимоий фондлар. Т.: Шарк. 2003. №7. -117 б.

мукофотлар, илмий марказлар қурилиши учун, кадрлар тайёрлаш каби харажатлар;

Иккинчи фонддан компанияларнинг тадқиқотлар утказишига шaroит яратиш, илмий изланишларни саноат ва қишлоқ хўжалигига етказиш учун молиялаштирилади.

Капитал қўйилмалар ҳажми қарийб 30 фоизга ошиб, ялпи ички маҳсулотдаги улуши 30,5 фоизни ташкил этди. Хусусан, Давлат бюджети ва давлат мақсадли жамғармалари ҳисобидан ижтимоий ва инфратузилма объектларида амалга оширилган қурилиш ва капитал таъмирлаш ишлари ҳажми 21,6 фоизга ўсиб, 11,9 трлн. сўмни ташкил қилди. 2018 йилда жами ўзлаштирилган хорижий инвестициялар ҳажми 3,7 млрд. АҚШ долларини ташкил қилди.

Янги қурилиш лойиҳалари учун 542,7 миллион доллар маблағ ажратилиши кўзда тутилган. Модернизация ва қайта таъмирлаш лойиҳалари учун эса 223,3 миллион доллар маблағ жалб қилиниши кўзда тутилган бўлиб, бу рақам жами молиялаштириш манбалари Ўзбекистан Республикасининг Инвестиция дастури - Ўзбекистан Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланадиган ва ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг устувор йўналишларида амалга ошириладиган инвестиция лойиҳаларини ўз ичига олади. Бошқа йўналишларда жами 252,3 миллион доллар қийматидаги лойиҳаларнинг 104,8 миллион долларлик қисми, яъни 41,5 фоизи ушбу фонд малағлари ҳисобига тўғри келган.

Иқтисодиётнинг таянч тармоқлари ҳисобланган геология, ёқилги-энергетика, кимё, нефть-кимё ва металлургия, машинасозлик, электротехника ва авиация, қурилиш саноати, инфраструктура объектлари ва қишлоқ хўжалиги тармоқларидаги янги қурилиш, модернизация ва қайта таъмирлаш бўйича инвестицион лойиҳаларни молиялаштириш ва амалга ошириш фoят юксак аҳамият касб этмоқда.

Хулоса ва таклифлар

Юқорида айтиб ўтганимиздек, йўл фондларнинг маблағларини ишлатилишига қараб иқтисодий, ижтимоий, шахсий ва мол-мулкни суғурталаш, илмий-тадқиқот, харбий-сиёсий, халқаро фондларга бўлинади. Иқтисодий фондларнинг маблағлари хусусий компаниялар ва кам рентабелли давлат корхоналарини, асосан, иқтисодиётни ривожланиш циклларининг кризис пайтида молиялаштириш учун йўналтирилади.

Шундай қилиб, хулоса шуки, ўрганилган халқаро тажриба, шунингдек, давлат мақсадли фондларини хорижий инвесторлар, хорижий менежерларни жалб қилишни рағбатлантириш мақсадида тақдим этилган ташкилий-ҳуқуқий шакли бўлмаган корпоратив тузилмалар ўз ташкилий-ҳуқуқий шаклини акциядорлик жамиятига ўзгартиришлари мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармони. ПФ-4947-сон, 2017 йил 7 февраль. – Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. 2017 й., 6-сон, 70-модда.
2. Механизм инвестиций: международный опыт в контексте Узбекистана// Экономическое обозрение. – Т., 2007, №7. –С. 16.
3. Левентис, С., Вейтман, П., ва Караманис, (2005) Аудиторлик ҳисоботи кечикишининг сабаблари: Афина фонд биржасининг далиллари асосида. Халқаро аудит журнали,
4. Вахобов А. Бозор муносабатлари тизимидаги ижтимоий фондлар. Т.: Шарк. 2003. №7. -117 6.
5. Ишмуҳамедов А.Э., Раҳимова М.Р., Ишмуҳамедова Л.А. Минтақавий иқтисодиёт. Дарслик. – Т.: ТДИУ. 2007
6. Интернет сайтлари

Н
М
Ў
Е
Р
R
L
N
Ў
K
"
h
h
t
p
p
/
/
w
w
w
g
o
v
a
ti
z
ti
z
"